

رسالة محمد

دانشکده الهیات و معارف اسلامی
پایان نامه کارشناسی ارشد در فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی حقوقی اشتغال زنان خارج از خانه

نگارش:

مژگان محمدی

استاد راهنما:

دکتر عبدالجبار زرگوش نسب

بهمن ماه ۱۴۰۰

به نام خدا
بررسی فقهی حقوقی اشتغال زنان خارج از خانه

نگارش:
مؤسسان محمدی

پایان نامه ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیت های تحصیلی لازم
برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

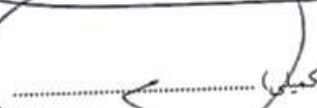
در رشته:
فقه و مبانی حقوق اسلامی

در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۳۰ توسط هیئت داوران زیر و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

دکتر عبدالجبار زرگوش نسب، دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه ایلام (راهنما و رییس هیأت داوران).....

دکتر نبی سبحانی، استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه ایلام (داور).....

دکتر علی اصغر شریفی راد، استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه ایلام (داور).....

دکتر علیرضا حسن پور، استادیار گروه فلسفه کلام دانشگاه ایلام (ناظر تحصیلات تکمیلی).....

بهمن ماه ۱۴۰۰

اظهارنامه دانشجو

موضوع پایان نامه: بررسی فقهی حقوقی اشتغال زنان خارج از خانه

استاد راهنما: دکتر عبدالجبار زرگوش نسب

دانشجو: مژگان محمدی

شماره دانشجویی: ۹۸۱۴۱۱۰۱۱۱

اینجانب مژگان محمدی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته فقه و حقوق مبانی اسلامی دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه ایلام گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارئه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تایید می‌باشد. و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی مینمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری در هیچ جا ارائه نشده است و کلیه حقوق معنوی این اثر به دانشگاه ایلام تعلق دارد. در تدوین متن پایان نامه چارچوب (فرمت) مصوب دانشگاه را به طور کامل رعایت کرده ام.

امضای دانشجو
تاریخ: ۱۴۰۰/۱۲/۷

سپاسگزاری:

پروردگارا...

آنچه که داده‌ای بیش از شایستگی من است اگر چه که در خور رحمت توست.

مشتاقانه بنگر که به چه مقصود آمده‌ای،

آنگاه با شوق و عزم عمل کن،

هرقدر مقصود والاتر باشد،

مصمم تر خواهی شد،

که با تعالی خود جهانی متعالی تر بسازی.

از استاد راهنما جناب آقای دکتر زرگوش نسب

که با راهنمایی‌های ارزنده و با صبر و متانت در هرچه پر بارتر کردن این پژوهش یاریم کرده است

بی نهایت سپاسگزارم.

تقدیم به:

اثری است کوچک، خیلی کوچک و شاید هیچ

تقدیم می‌شود به زیباترین ترانه‌های هستی

پدرم و مادرم

چکیده

مسئله اشتغال زنان در خارج از خانه، از جمله مسائلی است که همواره مورد توجه فقها و حقوقدانان بوده است. توجه به اصول حاکم بر شخصیت زن، یکی از مسائل اساسی در انتخاب شغل می‌باشد و در اشتغال زنان به متناسب بودن شرایط احراز شغل با ویژگی‌های جسمی و روحی شاغل و مصلحت جامعه و خانواده توجه شده است. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به دلایل فقهی و حقوقی در خصوص مشروعیت یا عدم مشروعیت اشتغال زنان خارج از خانه و شرایط آن پرداخته است، که اذن زوج در خروج زوجه از منزل جهت اشتغال و اذن ولی در خروج دختر و زن مجرد از منزل جهت اشتغال، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در نتیجه فقها اصل آزادی اشتغال زن را پذیرفته‌اند، اما تعیین محدودیت‌هایی نظیر: اذن شوهر، عدم منافات شغل با حق استمتاع شوهر، هماهنگی شغل با وضعیت جسمانی زن از جمله مواردی هستند که زمینه‌ساز این مهم شده تا در عمل، اشتغال زن با تهدیداتی مواجه گردد. از سوی دیگر در حقوق ایران، مطابق قانون مدنی زوج حق دارد چنانچه شغل زن را منافی حیثیت یا مصالح خانوادگی تشخیص دهد، از دادگاه منع وی از اشتغال را درخواست کند. گرچه در کلام و نظر فقهای امامیه، حضور زن همراه با رعایت عفاف و حجاب در جامعه اسلامی بلامانع است. همچنین مطابق با اصل ۲۸ قانون اساسی، که قائل به استقلال اقتصادی و احترام به حق مالکیت زن و مرد است، حق انتخاب شغل را برای هر مرد و زن مسلمانی جایز می‌داند.

کلمات کلیدی: اشتغال زنان، اذن زوج، اذن ولی، مصالح خانوادگی، حیثیت، ولی قهری.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
فصل اول: کلیات تحقیق.....	۲
۱-۱- بیان مساله.....	۳
۲-۱- ضرورت انجام تحقیق.....	۵
۳-۱- پیشینه تحقیق.....	۵
۴-۱- سوالات.....	۶
۵-۱- اهداف تحقیق.....	۷
۶-۱- جنبه نوآوری تحقیق.....	۷
۷-۱- روش تحقیق.....	۷
۸-۱- تعاریف و مفهوم شناسی.....	۷
فصل دوم: بررسی اذن زوج در خروج زوجه از منزل جهت اشتغال.....	۱۰
۱-۱- اشتغال زنان و اذن زوج از منظر فقه.....	۱۱
۱-۱-۲- نظرات فقهای امامیه.....	۱۱
۲-۱-۲- نظرات فقهای اهل سنت.....	۱۴
۳-۱-۲- بررسی دلایل موافقان و مخالفان اذن زوج در خروج زوجه از منزل جهت اشتغال از منظر فقهی.....	۱۵
۱-۳-۱-۲- بررسی دلایل موافقان.....	۱۵
۲-۳-۱-۲- بررسی دلایل مخالفان اشتغال زوجه خارج از خانه.....	۱۸
۲-۲- بررسی نظرات حقوقی در خصوص اذن زوج جهت اشتغال زوجه.....	۲۳
۳-۲- بررسی دلایل موافقان و مخالفان در خصوص اذن زوج در خروج زوجه از منزل جهت اشتغال از منظر حقوقی.....	۲۶
۱-۳-۲- بررسی دلایل موافقان.....	۲۶
۲-۳-۲- بررسی دلایل مخالفان.....	۲۹
جمع بندی.....	۳۶
فصل سوم: بررسی اذن ولی در خروج زن و دختر جهت اشتغال.....	۳۷
۱-۳- بررسی اذن ولی قهری در خروج زن و دختر جهت اشتغال از دیدگاه فقها.....	۳۸
۲-۳- بررسی دلایل فقهی.....	۴۱

۴۱	۳-۲-۱- دلایل موافقان.....
۴۱	۳-۲-۱- آیات قرآن کریم.....
۴۲	۳-۲-۱- روایات.....
۴۵	۳-۲-۱- جواز اشتغال زنان و دختران در صورت عدم تأمین نفقه توسط ولی.....
۴۶	۳-۲-۱- قاعده سلطنت.....
۴۶	۳-۲-۱- جواز اشتغال منوط به تناسب شغل با وضع روحی و جسمی زنان و دختران.....
۴۸	۳-۲-۱- شرط بنایی اشتغال.....
۴۹	۳-۲-۱- مباح بودن اشتغال زنان.....
۴۹	۳-۲-۱- قاعده لاضرر ولا حرج.....
۵۰	۳-۲-۲- دلایل مخالفان.....
۵۱	۳-۲-۱- آیات.....
۵۱	۳-۲-۲- روایات.....
۵۲	۳-۲-۲- حق ولی بر فرزندان اعم از دختر و پسر.....
۵۲	۳-۲-۲- منافات اشتغال با سرشت و فطرت زنان و دختران.....
۵۲	۳-۲-۲- قاعده لاضرر ولا حرج.....
۵۳	۳-۳- نظرات حقوقی در خصوص ولایت قهری و اشتغال زنان و دختران.....
۵۶	۳-۱-۳- دلایل موافقان حقوقی.....
۵۶	۳-۱-۳- برابری زن و مرد.....
۵۷	۳-۱-۳- اهمیت حق اشتغال زن.....
۵۸	۳-۱-۳- بررسی حقوقی حداقل سن اشتغال و ممنوعیت از کار اجباری مطابق با قانون کار.....
۶۱	۳-۲-۳- دلایل مخالفان.....
۶۱	۳-۲-۱- مغایرت شغل زنان و دختران با مصالح خانواده.....
۶۲	۳-۲-۲- تنافی شغل زن و دختر با حیثیات خود و خانواده.....
۶۳	۳-۲-۳- مغایرت با مصالح ملی.....
۶۵	جمع بندی.....
۶۶	نتیجه گیری.....
۶۷	پیشنهادات.....
۶۸	منابع.....

مقدمه

هریک از افراد بشر فارغ از نوع جنسیت دارای حق و تکلیفند. برخی از احکام اسلام و به تبع آن قوانین و مقررات موجود، با توجه به سن، جنسیت، تابعیت، مکان، زمان و سایر امور اعتباری وضع می‌شوند؛ این قوانین باید براساس عدالت و اقتضاعات وضع شوند تا تبعیض آمیز تلقی نشود. از این رو یکی از حقوق مشترک میان زنان و مردان، حق اشتغال است که از منظر فقهی و حقوقی واکاوی و بررسی شده است. در زمان‌های گذشته برخی از فقها، وظیفه زنان را محدود و منحصر به تامین نیازهای خانواده از قبیل تربیت فرزندان می‌دانستند و از طرفی طبق ماده ۱۱۱۷ ق.م.، دیدگاه غالب نویسندگان حقوقی این بود که اگر شغل زن منافی مصالح خانواده یا حیثیات زوجین باشد زوج می‌تواند زوجه را از اشتغال منع کند و مقررات کامل تر در ماده ۱۸ ق.ح.خ ذکر شده است، اما با تغییر شرایط اقتصادی و اجتماعی، امروزه زنان علاوه بر ایفای نقش مادری، پذیرای مسئولیت‌های عمده تر، نظیر اشتغال در بیرون از خانه هستند. همچنین بر اساس ضرورت و نیاز جامعه به حضور زنان، طبق اصل ۲۸ قانون اساسی زنان نیز همانند مردان می‌توانند به اشتغال در بیرون از خانه بپردازند به شرطی که این امر منافی اسلام و مصالح عمومی نباشد. اصل فوق قائل به تبعیض جنسیتی نشده و همه قادر به پرداختن به شغل مناسب هستند. به بطور کلی فقها و حقوق دانان اصل آزادی اشتغال زن را پذیرفته اند و معتقدند که اگر شغل زن منافی مصالح خانواده یا حیثیات زوجین نباشد، جایز است و نیاز به اذن زوج ندارد و در مورد دختر مجردی که به سن بلوغ رسیده مادامی که شغل او منافی مصالح خانواده و شئونات ولی نباشد، جایز است و کار کردن او نیازمند اذن ولی نمی‌باشد. اهمیت پژوهش حاضر به حدی است که اگر این حقوق توسط اشخاصی که به مسائل فقهی و حقوقی ناآگاه هستند، نادیده گرفته شود برای تعیین مسئولیت زنان در محاکم رویه‌های متفاوتی اتخاذ و ماده‌های غیر متقن بدون توجه به مبانی و قواعد صحیح صادر خواهد شد. از لحاظ سابقه بحث در خصوص اشتغال زنان، تاکنون پایان نامه کامل و مستقلی یافت نشده است اما مقالات متعددی به رشته تحریر درآمده که از آن جمله می‌توان به مقاله: «اشتغال زنان در ایران و آینده اشتغال زنان دانش آموخته ۱۳۸۵-۱۳۴۵» اشاره کرد. پژوهش فوق به بررسی اشتغال زنان از بُعد اجتماعی در ایران پرداخته است. از این رو، باهدف رفع این مشکلات، در این تحقیق نظرات فقهای امامیه و حقوق ایران و همچنین دلایل موافق و مخالف آنان در خصوص اشتغال زنان، بررسی و در جهت رفع این مشکلات راه حل‌هایی ارائه گردیده است. اما قبل از ورود به مباحث تحلیلی ابتدا لازم است که مفهوم اشتغال، اذن، ولی قهری را مورد بررسی قرار دهیم و سپس به بررسی و پاسخ به ابهامات و سوالات مطرح شده بپردازیم.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله

یکی از مسائل مهم و مورد توجه در حقوق ایران، حفظ و رعایت حقوق زنان و عدم تبعیض جنسیتی است، براین اساس مسأله اشتغال زنان در خارج از خانه مورد توجه اندیشمندان است و به یکی از موضوعات مهم اجتماعی در جامعه تبدیل شده است. در دیدگاه اسلام، زن نیز همچون مرد دارای سه ویژگی مهم انسانی از جمله؛ اختیار، مسئولیت‌پذیری و توان ارتقا و کمال می‌باشد (فهیمی، ۱۳۸۵، ص ۲۴). زن نیز همانند مرد از امکان رشد و کامیابی برخوردار است (احزاب، ۳۵؛ توبه، ۷۲؛ فتح، ۵).

لازم به ذکر است که خروج زوجه از منزل منوط به اذن زوج است، در واقع یکی از حقوقی که فقها بالاتفاق در زندگی مشترک برای مردان قائل‌اند، حق اذن خروج زن است. در فقه اسلامی، خروج زن از منزل، منوط به اجازه مرد است. این حکم در نگاه اول، مستبدانه به نظر می‌رسد، اما از آنجایی که احکام اسلامی بدون دلیل و بی‌حکمت نیست، باید به دنبال چرایی آن رفت. البته این مورد قابل تقسیم‌بندی به دو قسم است: خروج زن برای عمل واجب و خروج زن برای عمل غیر واجب. می‌توان بیان داشت خروج زن برای عمل واجب چون ضرورت ایجاب می‌کند نیاز به اذن ندارد اما در مورد عمل غیرضروری چون اضطراری وجود ندارد نیازمند به اذن زوج می‌باشد.

دیدگاه اسلام به اشتغال زنان و فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی آنان دیدگاهی انسانی است، که نیازها و مصلحت‌های فردی و اجتماعی آنان را با در نظر گرفتن اهداف کلی خلقت و سازگاری این فعالیت‌ها با فطرت و طبیعت روحی و جسمی زنان در نظر گرفته است. بر همین اساس در فرهنگ اسلامی، یکی از مسائلی اساسی در انتخاب شغل، متناسب بودن شرایط احراز شغل با ویژگی‌های شاغل است و به مصلحت جامعه و خانواده توجه شده است (بیایانگرد، ۱۳۷۲، ص ۵۹).

در فرهنگ اسلامی خانواده نهادی مقدس و مورد توجه خداوند است. مودت و رحمت عطیه‌ای است که از ناحیه خداوند به دو رکن خانواده اعطا شده است. با توجه به اهمیت و نقش خانواده در سعادت انسان، مقرراتی برای استحکام این نهاد وضع شده و در شریعت، سرپرستی واحد برای آن منظور گردیده است (الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ...) (نساء، ۳۴).

هرگونه کسب‌داری، با فعالیت تجاری مرتبط است و با اشتغال -به اصطلاح امروز- بیشتر تناسب دارد. در روایات نیز عنوان کسب برای فعالیت اقتصادی مانند خرید و فروش به کار رفته است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۱۱). بنابراین تأکید مالکیت در اثر کسب، متضمن جواز کسب است. در روایتی پیامبر (ص) می‌فرماید: کار کردن برای کسب مال حلال، بر هر مرد و زن مسلمان واجب است (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰، ص ۹). آن حضرت به زنان جوان اجازه داده بود تا در مراسم عید فطر و قربان، از منازل خود خارج شوند و برای تهیه روزی، بساط بگسترانند (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۳، ص ۲۸۷).

بسیاری از حقوقی که در چارچوب خانواده برای یکی از طرفین قرار داده شده در حقیقت از حقوق نهاد خانواده است نه از حقوق فردی زوجین. برای مثال سرپرستی مرد در خانواده، لزوم نفقه برای همسر و مواردی از این قبیل اهمی است که برای نهاد خانواده و در جهت استحکام آن می‌باشد و نباید آن را دلیل بر تضعیف یکی از دو جنس در مقابل دیگری دانست (قائمی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۶).

چگونه می‌توان به استحکام خانواده توجه داشت اما نسبت به نیاز خانواده به سرپرستی که بر مصالح، حیثیات و تصمیمات خانوادگی افراد نظارت کند بی‌توجه بود؟

آیا می‌توان وظیفه تأمین معاش و نفقه‌ی خانواده را از دوش مرد برداشت و زن را برای تأمین مالی خود یا خانواده روانه‌ی بازار کار کرد و در عین حال انتظار بر خورداری از محیطی آرام و توأم با مودت و رحمت و تربیت نسلی صالح را داشت؟

با توجه به وظیفه اصلی زن که بنابر خلقت الهی ایفای نقش مادری و تربیت فرزندان است انجام این مهم از متقضیات فطری وی می‌باشد، و از طرفی نمی‌توان شایستگی‌ها و توانایی‌های زنان را به عنوان نیمی از پتانسیل فکری جامعه در پذیرش بعضی از مسئولیت‌ها در عرصه‌های مختلف اجتماعی نادیده گرفت، لذا بررسی این حقوق و تبیین حدود و ثغور آن از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی و در نتیجه آشنایی زنان مسلمان از حدود و وظایف خود مهم است.

قانون مدنی ایران مطابق با فقه امامیه بحث اشتغال زنان را منوط به اجازه همسر می‌داند. به موجب ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی: "شوهر می‌تواند زن خود را از حرفه یا صنعتی که منافی مصالح خانوادگی یا حیثیات خود یا زن باشد منع کند." با تصویب اولین قانون حمایت از خانواده ۱۳۴۶ از شدت این حکم کاسته شده و طبق آن شوهر حق ندارد بدون اجازه‌ی دادگاه زن خود را از اشتغال به کار منع نماید. شوهر باید در دادگاه ثابت کند که شغل همسرش با مصالح خانوادگی یا حیثیات طرفین منافات دارد. در این راستا ماده ۱۸ قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۵۳ مقرر می‌دارد: "شوهر می‌تواند با تأیید دادگاه زن خود را از اشتغال به هر شغلی که منافی مصالح خانوادگی یا حیثیت خود یا زن باشد منع کند. زن نیز می‌تواند از دادگاه چنین تقاضایی را بنماید. دادگاه در صورتی که اختلال در امر معیشت خانواده ایجاد نشود مرد را از اشتغال به شغل مذکور منع می‌کند. " تشخیص اینکه شغل زن یا شوهر منافی مصالح خانوادگی یا حیثیت همسر هست یا نه با دادرسی است که باید در این زمینه به عرف رجوع کند. مثلاً اگر شغل زن طوری باشد که به هیچ وجه نتواند در امور خانواده و نگهداری و تربیت اطفال همکاری کند و این شغل اختلال و نابسامانی در وضع خانواده پدید آورد می‌توان گفت مخالف مصالح خانوادگی است. همچنین اگر شوهر کارمند عالی رتبه دولت یا تاجر معتبر و زن بلیط فروش سینما باشد، می‌توان گفت شغل زن با حیثیت شوهر سازگار نیست و دادگاه به درخواست زوج باید زوجه را از اشتغال به این کار منع کند.

۱-۲- ضرورت انجام تحقیق

با عنایت به اینکه زنان در جامعه اسلامی دارای حق و حقوقی من جمله: حق اشتغال هستند و این حق و حقوق از طرف اشخاصی که به مسائل فقهی و حقوقی نا آگاه اند گاهی نادیده گرفته می شود اهمیت پژوهش در این زمینه را توجیه می نماید. در جامعه ما؛ با توجه به اختلاف زوجین در اشتغال یا عدم اشتغال زوجه در خارج از خانه، و طرح دعوی مختلف در محاکم دادگستری در منع زوجه به اشتغال خارج از خانه یا دعاوی مطروحه از طرف زوجه مبنی بر حق اشتغال، این تحقیق با شناسایی نظرات فقها و حقوقدانان می تواند راهگشای برخی از مسائل و مشکلات پیش آمده در این زمینه باشد. بنابراین اگر زوجین و اطرافیان آنها به حق و حقوق زوجه در اشتغال بخصوص اشتغال در خارج از خانه آگاه باشند اختلافات و دامن زدن به سوء تفاهم های عرفی که زن حق اشتغال ندارد برداشته می شود و مشکل فوق به این روش مرتفع می گردد.

۱-۳- پیشینه تحقیق

تحقیقات و پژوهش های متنوعی درباره جایگاه و نقش اجتماعی و اقتصادی زنان شکل گرفته است که هر کدام به نحوی به زوایای پنهان از نقش زنان چه به عنوان شخصی فعال در زمینه اقتصادی و چه به عنوان نقش مادری زنان در خانواده پرداخته اند. در خصوص اشتغال زنان در فقه امامیه و حقوق ایران باید بیان داشت که پایان نامه کامل و مستقلی، یافت نشد اما مقالات و تحقیقات محدودی به این موضوع و موضوعات مشابه پرداخته اند که در زیر به برخی از آنها پرداخته شده است:

۱. مقاله «اشتغال زنان در ایران و آینده اشتغال زنان دانش آموخته ۱۳۸۵ - ۱۳۴۵» به بررسی اشتغال زنان از بعد اجتماعی در ایران پرداخته شده است (علوی راد، ۱۳۹۱). تفاوتی که این مقاله با پایان نامه ما دارد این است که مقاله حاضر از بُعد اجتماعی به موضوع اشتغال زنان تحصیل کرده اشاره داشته است و هیچ گریزی به جهات فقهی و حقوقی اشتغال این قشر نداشته است.

۲. مقاله «تحولات اشتغال زنان در ایران با استفاده از تحلیل انتقال - سهم» به بررسی اشتغال زنان از بعد علوم اجتماعی پرداخته شده است (مهرگان و همکاران، ۱۳۹۰). در این پژوهش نگارنده از منظر علوم اجتماعی به مسئله زنان پرداخته است و از دیگر ابعاد موضوع غافل مانده است. در حالی که اشتغال زنان ابعاد گوناگونی مانند فردی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... دارد.

۳. مقاله «زنان و اشتغال وضعیت اشتغال موانع فرهنگی و اجتماعی اشتغال زنان ایلام» به بررسی موانع فرهنگی اشتغال زنان پرداخته شده و از بعد اجتماعی نیز مورد تحلیل قرار گرفته است (عزتی، ۱۳۹۰). محقق در این پژوهش به بررسی موانع فرهنگی اشتغال زنان پرداخته است نویسنده به اشتغال در سال های اخیر به عنوان یکی از موضوعات مهم جامعه شناسی به ویژه در حوزه زنان اشاره کرده است. و بیان نموده است که موانع و چالش های مهمی در زمینه اشتغال زنان وجود دارد. این موضوع در شهر ایلام به دلیل بافت سنتی و

کمر توسعه یافتگی مناطق شهری بیشتر به چشم می‌خورد. هدف از انجام این تحقیق بررسی موانع اجتماعی و فرهنگی اشتغال زنان در شهر ایلام و ارائه راهکارها می‌باشد. این مقاله با وجود جهات مثبت مثل بررسی منطقه‌ای و سازنده نسبت به موضوع بدلیل موقعیت مکانی مقاله که صرفاً در شهر ایلام می‌باشد با مقاله ما تفاوت دارد.

۴- در مقاله‌ای با عنوان «اشتغال زنان از دیدگاه اسلام» به بررسی اشتغال زنان از منظر اسلام پرداخته شده است (تاجیک، ۱۳۹۱). نویسنده در این پژوهش صرفاً به صورت کلی گویی به اشتغال زنان در اسلام پرداخته است و از دیدگاه خاص فقهای امامیه استفاده نکرده و اشتغال بصورت کلی در نظر گرفته شده است، در حالیکه موضوع مدنظر ما اشتغال خارج از خانه می‌باشد بنابراین از جهات مذکور با پایان نامه ما متفاوت می‌باشد.

۵- در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه اشتغال زنان در اسناد بین المللی و حقوق ایران» به بررسی اشتغال زنان در اسناد بین المللی از منظر حقوقی پرداخته است (گلشنی ابوذر، فرقانی سیدهاشم، ۱۳۹۶) نویسنده در این مقاله اشتغال زنان را از منظر حقوقی بررسی کرده و از دیگر ابعاد موضوع غافل مانده است. بنابراین تفاوت این مقاله با پایان نامه مذکور این است که این مقاله صرفاً به بعد حقوقی موضوع پرداخته در حالی که این پایان نامه به جنبه فقهی و حقوقی اشاره کرده است.

۶- در مقاله‌ای با عنوان «گونه شناسی اشتغال زنان در عصر نبوی؛ پژوهشی در تاریخ و سیره اجتماعی» نویسنده در مقاله به بررسی نهاد کار زنان در سیره نبوی میپردازد و اشتغال زنان را از منظر فقهی و تاریخی بررسی کرده است (رضوانی فاطمه، ۱۳۹۶) تفاوت این مقاله با پایان نامه مذکور این است که؛ این مقاله صرفاً با استناد به سیره رسول و دیدگاه فقها به بررسی موضوع اشتغال پرداخته در حالی که این پایان نامه علاوه بر آیات و روایات، از دید حقوقی نیز به بررسی موضوع پرداخته است.

از آنجا که تا کنون در خصوص بحث فقهی اشتغال زنان کاری جامع و کامل صورت نگرفته است لذا در پایان نامه‌ی حاضر به زوایای فقهی بحث پرداخته شده است. در این پژوهش علاوه بر بررسی فقهی؛ اشتغال زنان از منظر فقه امامیه و حقوقی ایران، تطبیق داده شده و مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته است.

۱-۴- سوالات

الف- سؤال اصلی

در فقه امامیه و حقوق ایران اجازه اشتغال زنان در خارج از خانه چگونه است؟

ب- سوالات فرعی

۱. شروط اخذ اذن و اجازه شوهر برای زوجه و اذن پدر برای دختر مجرد و غیر متأهل چگونه است؟
۲. چه تفاوتی در فقه امامیه و حقوق ایران در خصوص اشتغال زنان وجود دارد؟
۳. چه شباهتی بین فقه امامیه و حقوق ایران در باره اشتغال زنان در خارج از خانه وجود دارد؟

۵-۱- اهداف تحقیق

الف- هدف کلی

تبیین دیدگاه فقه امامیه و حقوق ایران اجازه اشتغال زنان در خارج از خانه

ب- اهداف جزئی

۱. شناخت شروط اخذ اذن و اجازه شوهر برای زوج و اذن پدر برای دختر مجرد و غیر متأهل.
۲. آشنائی با تفاوتها بین فقه و حقوق در خصوص اشتغال زنان.
۳. تبیین وجوه اشتراک فقه امامیه و حقوق ایران در بار اشتغال زنان.

۶-۱- جنبه نوآوری تحقیق

موضوع حقوق زنان به ویژه اشتغال از مسایل مهم علمی- پژوهشی و مورد نیاز کشور در دنیای معاصر است. این تحقیق که به یکی از ابعاد مهم حقوق زنان به ویژه از دیدگاه فقه امامیه می‌پردازد، چنانچه بر اهداف و روش تحقیق پایبند باشد می‌تواند برخی از خلاءهای پژوهشی را پر نماید و جوابگوی برخی نیازها باشد.

۷-۱- روش تحقیق

روش تحقیق بصورت توصیفی- تحلیلی با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و نرم افزارهای فقهی می‌باشد.

۸-۱- تعاریف و مفهوم شناسی

الف- اشتغال

اشتغال در لغت؛ مصدر باب افتعال به معنای مشغول شدن، به چیزی پرداختن و به کاری سرگرم بودن است. همچنین توجه قلبی به کسی یا کاری را اشتغال گویند (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۳۳۶۲). اشتغال در اصطلاح؛ مجموعه فعالیت‌هایی است که در یک دوره معین انجام، و در مقابل آن مزدی دریافت می‌شود.

بر اساس این تعریف، زنانی که در این دوره معین به فعالیت می‌پردازند و در قبال این فعالیت مزدی دریافت می‌کنند زنان شاغل محسوب می‌شوند و موضوع بحث ما درباره اشتغال این زنان می‌باشد (مجموعه مقالات، ۱۳۸۸). اشتغال شامل هر فعالیتی است که انسان اعم از زن و مرد در خانه یا بیرون از خانه انجام می‌دهد. برخی معتقدند فعالیت‌های اقتصادی زنان و مردان در بخش رسمی، اشتغال نامیده می‌شود و منظور از بخش رسمی؛ خدمات توان بخش اقتصادی و صنعتی است که دارای نیروی کار فردبگیر باشد (طباطبایی یزدی، ۱۶۱۰، ج ۱، ص ۱۳۱).

کار از دیدگاه اسلام شامل همه فعالیت‌های مفیدی است که موجب ارتقا روحی، معنوی، اخلاقی و اقتصادی می‌شود. به این ترتیب اسلام دیدی همه جانبه نسبت به کار دارد؛ به گونه‌ایی که همزمان به جنبه‌های

مادی و معنوی کار توجه کرده است. از طرفی ارزش مادی کار را تا آنجا بالا برده که کار مجاز را تنها وسیله مالکیت مشروع دانسته و آیهی کریمه: «لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى؛ برای آدمی جز آنچه انجام داده نخواهد بود» (نجم، ۳۹)، دلالت بر این مطلب دارد. در اسلام همه قراردادهای مالی و سودها و انتفاع حاصله، بر اصل کار پایه گذاری شده و هر کس مزد کار خود را دریافت می کند، البته هر کسی به دلیل بیماری و پیری قادر به انجام کار نباشد خداوند متعال طبق آیهی «و فی اموالهم حق للساائل و المحروم؛ و آنان که در اموالشان حقی است معلوم برای افراد سائل و محروم» (ذاریات، ۱۹)، حق او را در کار دیگران مقرر داشته است (نیایکی، حقوق کار ایران، ج ۱، صص ۱۰۶-۱۰۷).

در فقه اسلامی هر کاری با توجه به مصالح و مفاسدی که بر آن مرتبط است، سنجیده می شود و تابع حکم خاصی از احکام خمس (واجب، حرام، مستحب، مباح، مکروه) می باشد. حرام یا واجب بودن کار زمانی مشخص می شود که پیامدها و آثار آن در فرد و جامعه سنجیده شود؛ زمانی که کار برای فرد یا جامعه فایده و سودی به همراه دارد که انجام دادن آن به تعبیر فقهی واجب است و زمانی عملی برای فرد یا جامعه مضر است که آن عمل ممنوع و به اصطلاح فقهی حرام باشد و یا کاری ممکن است تابع سه حکم دیگر فقهی (مستحب، مباح، مکروه) باشد. یکی دیگر از مصادیق مهم کار در تعالیم فقه اسلامی، کار به منظور کسب معاش فردی که خود یک «واجب عینی» است و یا اعمال مورد نیاز جامعه که خود یک «واجب کفایی» است، می باشد. به بیان دیگر، فقه؛ کار و فعالیت افراد را صرفاً از دید اقتصادی و مادی نمی نگرد و با توجه به آثار هر کاری، حکم آن را تعیین می کند. به همین ترتیب فقه اسلام با واجب شمردن فعالیت هایی که برای فرد و جامعه مفید است، افراد را به اشتغال به آنها تشویق می کند. امروزه جوامعی که اقتصاد آنها با برنامه های ارشادی همراه است افراد را با امتیازات مادی به سوی مشاغل و فعالیت های مورد نیاز جامعه سوق می دهند، اما حقوق اسلامی علاوه بر اینکه نیازهای مادی افراد را تأمین می کند، افراد مسلمان را با تکیه بر ایمان و اعتقاد مسلمانان به انگیزه معنوی خدمت، به فعالیت های مفید و عام المنفعه متوجه می کنند (عراقی، ج ۱، صص ۱۳-۱۲).

ب- اذن

اذن در لغت؛ به معنای علم، رخصت و اباحه، استماع و فرمان آمده است (نجفی، ۱۴۰۴، ۲۰۰۸). اذن در اصطلاح؛ به معنای رخصت دادن و اعلام رضایت می باشد (طباطبایی یزدی، ۱۶۱۰، ۱۳۱). گروهی آن را از ایقاعات دانسته اند (معامله ای که به دو طرف نیاز نیست) (خوانساری، ۱۳۵۵، صص ۶۷۶). بنابراین در تفاوت اذن و اجازه می توان گفت که؛ اجازه، اعلام رضایت بعد از عقد است ولی اذن، اعلام رضایت قبل از وقوع عقد است (موسوی خمینی، ۱۳۷۸، ج ۲، صص ۱۰۶).

ج- ولایت قهری

ولایت به کسر «واو» در لغت؛ به معنی عهده دار شدن امور شخصی توسط شخص دیگر، تسلط پیدا کردن و تصرف نمودن استعمال شده است (ابن منظور، ۱۴۱۲ ماده ولی). و «قهری» در لغت به معنای جبری و اضطراری است.

ولایت در اصطلاح به معنای عام؛ سلطه‌ایی است که شخص بر جان و مال دیگری پیدا می‌کند که شامل حاکم، پدر و جد پدری نیز می‌شود.

ولایت در اصطلاح خاص و خانوادگی؛ اقتداری است که قانون گذار به منظور اداره امور مالی و گاه تربیت طفل به پدر و جد پدری اعطا نموده است (کاتوزیان، ۱۳۷۷، ص ۳۰۳).

در تعریف دیگر: ولایت در لغت؛ به معنای تسلط داشتن و حکومت کردن است.

ولایت در اصطلاح؛ به معنای سلطه‌ای است که پدر و جد پدری بر فرزندان محجور خود دارند. این ولایت از آن جهت ولایت قهری است که پدر و پدر بزرگ به حکم قانون و اجبار، به محض تولد طفل، بر او ولایت خواهند یافت. در واقع، ولایت قهری یک نوع سمت و وظیفه است که به حکم قانون به پدر و جد پدری داده شده است.

همه مطالب فقهی، ولایت بر جان و مال طفل را پذیرفته‌اند با این وجود همه مذاهب، پدر را به عنوان اولین ولی قهری می‌پذیرند. در فقه امامیه تنها از پدر و جد پدری به عنوان اولیای قهری نامبرده شده است و بر عدم ولایت مادر ادعای اجماع شده است. پس از فوت پدر و جد پدری، ولایت متعلق به وصی منصوب از طرف آن دو و در صورت فقدان وصی، ولایت از آن حاکم دانسته شده است.

وصی در لغت؛ به معنای اندرز دهنده، سفارش کننده، وصیت کننده و... آمده است.

وصی در اصطلاح فقه؛ کسی که موافق سفارش و وصیت کسی پس از مرگ وی، در امور و اموال وی دخالت و تصرف کند (فرهنگ معین، واژه «وصی» تک جلدی، چاپ ۴، ۱۳۸۱). حاکم در لغت؛ به معنای قاضی، داور، فرمانروا، حکم کننده و متصدی اداره یک ایالت یا بخشی از جانب حکومت است (فیروز آبادی، ذیل واژه). حاکم در اصطلاح به کسی گفته می‌شود که به جهت قدرتی که دارد انشای حکم می‌کند؛ یعنی حکم را در عالم اعتبار ایجاد می‌نماید.

فصل دوم

بررسی اذن زوج در خروج زوجه از منزل جهت اشتغال

از لوازم تحقق عدالت اجتماعی، اشتغال زنان در مشاغل اقتصادی، اداری، اجتماعی و فرهنگی است. در فقه اسلامی و حقوق ایران، دیدگاه‌های موافق و مخالف بسیاری در خصوص اذن زوج در خروج زوجه از منزل جهت اشتغال وجود دارد. در این فصل به تشریح دیدگاه‌های موافق و مخالف فقهی و حقوقی پراخته شده است.

۲-۱- اشتغال زنان و اذن زوج از منظر فقه

فقه‌های امامیه با عنایت به تفاسیر آیات " لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبْنَ؛ برای مردان از آن چه کسب کرده‌اند بهره‌ای است و برای زن از آنچه کسب کرده‌اند بهره‌ای است" (نساء، ۳۲) و آیه "فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ؛ پس آنگاه که نماز پایان یافت روی زمین پراکنده شوید و از فضل و کرم خدا روزی طلبید..." (جمعه، ۱۰). جواز اشتغال زنان بسان مردان را اثبات میکنند. و در روایتی از پیامبر (ص) نقل شده که میفرماید: "طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ؛ طلب مال حلال بر هر زن و مرد مسلمانی واجب است". این آیات و روایات مذکوره اطلاق دارند و دلالت می‌کنند بر اینکه زنان برخی از مشاغل را برعهده دارند مگر اینکه دلیل خاصی وجود داشته باشد که شغل زن را محدود به حرفه خاصی سازد. "در تفسیرالمیزان آمده است اکتساب چه با یک عمل اختیاری مثل شغل و چه با اتصاف به صفتی که موجب تفاوت در سهم باشد، یک نوع حیا است" (طباطبایی، ۱۳۴۴، ج ۴، ص ۱۷۴).

نظرات فقه‌های امامیه و اهل سنت در باره اذن زوج در خصوص اشتغال زوجه به شرح زیرمورد بررسی قرار می‌گیرد:

۲-۱-۱- نظرات فقه‌های امامیه

از آنجایی که اشتغال برای زنان و مردان به عنوان حقوق فطری و عقلی محسوب می‌شود در نظر فقه‌های معاصر اشتغال زوجه به جز در موارد خاصی به عنوان حق او بیان شده است. به ویژه اگر زن قبل از ازدواج شاغل باشد و زوج هم به آن آگاه بوده و در هنگام عقد ترک اشتغال را شرط نکرده باشند، زوجه می‌تواند آن را ادامه دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۸، ص ۹). نظر فقه‌های معاصر در خصوص اشتغال زوجه؛ آیت‌الله بهجت در پاسخ به این پرسش که «اگر زوجه قبل از ازدواج شاغل باشد و مرد از این مسئله آگاه باشد آیا در صورت منافات داشتن اشتغال زن با حقوق زوج، زوج می‌تواند از اشتغال وی جلوگیری کند؟»، بیان داشته‌اند که: «مرد می‌تواند از شغل زن جلوگیری کند اگر شرط ضمن عقد یا مبنی علیه نشده باشد». آیت‌الله تبریزی در این مورد پاسخ داده‌اند: «چنانچه زن قبل از ازدواج به معامله‌ی شرعی برای شخص یا شرکتی جهت عمل مباح اجیر شده، در مدت اجاره مذکور، مرد نمی‌تواند از کار زن جلوگیری کند...». آیت‌الله خامنه‌ای فرموده‌اند: «چنانچه ازدواج زن مشروط به استمرار اشتغال باشد، ولو با شرط ضمن عقد، زوج حق منع ندارد». آیت‌الله سیستانی معتقدند در چنین صورتی، مرد نمی‌تواند از اشتغال زن جلوگیری کند. آیت‌الله فاضل لنکرانی پاسخ